

A metaforák a nyomtatott sajtó politikai híreiben

1. A diskurzus szerepe a modern társadalomban. — A nyelvészeti kutatások jelenleg ismert eredményei szerint a nyelvnek a jelfolyamatban való jelrendszerré válását biológiai, nyelvtani és társadalmi szabályok határozzák meg. A nyelv nemcsak a tárgyi környezet megismerésének eszköze, hanem a társadalmat alakító tényező is. A beszédközösségben folyó diskurzus a hatalmi viszonyok, az intézményrendszer és az értékrend kifejezője. Egyes nézetek szerint a nyelv diskurzusban való használata hatással van a társadalmi viszonyokra, mert az összefüggések modelljét közvetíti (CHOU LIARAKI, LILIE — FAIRCLOUGH, NORMAN, *Discourse in Late Modernity. Rethinking Critical Discourse Analysis*. Edinburgh University Press, 1999. 4—6).

A diskurzuselemzők álláspontja az, hogy a „parole” SAUSSURE által definiált fogalma nemcsak a nyelvrendszeren alapuló egyéni teljesítményt jelenti, hanem társadalmilag meghatározott szerkezettel is rendelkező egységekből áll. A diskurzus az interakció során létrejövő közlemény, amely a társadalmi környezet része, és kifejezi a közlőnek a valósághoz való viszonyát (uo. 47).

Egyes bírálók azt javasolják, pontosítsuk a megnyilatkozás és a diskurzus közötti különbséget azáltal, hogy megállapítjuk: az előbbihez lokális szándék, az utóbbihoz globális szándék kötődik. A lokális szándékok felismerésétől a globális szándék megértéséig a közlemény befogadója olyan interpretáló stratégiával jut el, amelynek során „népi pszichológiá”-nak nevezhető módszerrel megjósolja, mit akar vele tudatni a közlő (REBOUL, ANNE — MOESCHLER, JACQUES, *A társalgás cselei*. Osiris Kiadó, Bp. 2000. 222—35). Ennek megfelelően a közlemény vagy segíti a globális szándék feltárását, vagy meghökkeníti a befogadót azzal, hogy nem megfelelő következtetés felé irányítja, illetve a megjósolható következtetés ellentétéhez vezet. — A modern sajtó olyan diskurzust hoz létre, amely elvont témákkal foglalkozik, mint például a politika, melyet az olvasók többsége kívülállónak szemlél. A globalizáció eredményeként távoli eseményekről is értesülünk, amelyeket valahogyan értelmeznünk kell.

2. Fogalomalkotás a nyelv segítségével. — JOHNSON és LAKOFF szerint a metaforák által értünk meg olyan elvont fogalmakat, amelyek tapasztalataink alapján csak homályosan körülhatárolhatók, mint például az idő és a különféle érzelmek (JOHNSON, MARK — LAKOFF, GEORGE, *Metaphors We Live By*. The University of Chicago Press, 1980. 115—7).

A fogalmi metaforák a valóságban megfigyelhető jelenségek elméleti reprezentációinak egyes mozzanatait, tulajdonságait megfeleltetik (leképezik) az elvont fogalmak jellemzőinek. A fogalmi metaforák konvencionálizálódnak és áthatják, strukturálják fogalmi rendszerünket (JOHNSON — LAKOFF i. m. 1980. 56 és KÖVECSESZ ZOLTÁN, *A metafora a kognitív nyelvészetben*. In: PLÉH CSABA — GYÖRI MIKLÓS szerk., *A kognitív szemlélet és a nyelv kutatása*. Pólya Kiadó, Bp., 1998. 54—5). Fogalmaink a nyelvhasználat során nyernek jelentést prototípusok köré szerveződő, nyitott, azaz tovább bővíthető csoportokat alkotva (JOHNSON — LAKOFF i. m. 1980. 125). A dolgok állandó kategorizálása teszi lehetővé, hogy megismerjük a világ jelenségeit.

A társadalmi sztereotípiák is felfoghatók olyan kategóriákként, amelyek társadalmi feltételezések és elvárások kifejezői (LAKOFF, GEORGE, *Women, Fire, and Dangerous Things*. The University of Chicago Press, 1987. 85). A megismerést segítő ideális kognitív modelleket LAKOFF négy csoportba osztja: 1. propozicionális modellek, amelyek elemeket, azok tulajdonságait és összefüggéseit tartalmazzák; 2. képszerű modellek, ame-

lyek mozgásirányok, idomok, tartályok sémáját tartalmazzák; 3. metaforikus modellek, amelyek egy propozicionális vagy egy képszerű modell kivetítései egy másik fogalmi irányba; 4. metonimikus modellek, amelyek az előbbi csoportban szereplő kivetítésen túl funkcióátvitelt is tartalmaznak (LAKOFF i. m. 1987. 113—4). E dolgozatban azt vizsgálom, milyen szerepet töltenek be a metaforák a nyomtatott sajtó politikai híreiben. Hordoznak-e olyan többlet jelentéstartalmat, amelyből a közlőnek az eseményekhez való viszonyulására lehet következtetni?

3. A metaforák a jelenségek rendszerezésének eszközei. — CHARLES BALLY szerint az újszerű, költői metafora közkinccsé válhat, és retorikai, más néven rögzített metafora lesz; a köznyelvbe kerülve pedig etimológiai vagy kiegészített metafora keletkezik belőle (ZALABAI ZSIGMOND, *Tünődés a trópusokon*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1986. 20). KÁROLY SÁNDOR álláspontja az, hogy a metaforák két csoportra oszthatók: szemléltető funkciót betöltő költői metaforákra és elnevező szerepben megjelenő köznyelvi metaforákra (ZALABAI i. m. 21). E dolgozat tárgya, hogy a köznyelvi metaforák valóban „holt” metaforák-e, vagy elárulnak-e valamit arról, hogyan szemlélik használóik a világot.

A metafora értelmezésével több elmélet foglalkozik, melyekről MAX BLACK tanulmánya ad rövid áttekintést (BLACK, MAX *A metafora: Helikon* 1990/4: 432—47). A helyettesítésmélelet szerint a metaforát olyan jelentés kifejezésére használjuk, amelyet szó szerint is megfogalmazhattunk volna. Az analógiaelmélet azt a nézetet képviseli, hogy a metafora olyan szemléletmód, amely tudatosítja a dolgokban meglévő hasonlóságot. Az interakcióelmélet tekintetbe veszi, hogy a metafora jelentését sok más nyelvi jelenséghez hasonlóan csak a kontextus figyelembevételével lehet megállapítani. A kontextus tágabb értelemben tartalmazza a beszélő szándékát is. A metafora a közlő és a befogadó közös erőfeszítése által nyer értelmet: a befogadó felismeri, hogy a metafora szó szerinti jelentése az adott kontextusban nem helyénvaló, és a metafora jelentését visszavezeti a kontextusnak megfelelőre. FÓNAGY IVÁN a költői nyelvről szóló művében további tíz metaforaelméletet ismertet (FÓNAGY IVÁN, *A költői nyelvről*. Corvina, Bp., 1999. 131—3).

A kognitív nyelvészet elmélete szerint a nyelvi jelentés és a világról való fogalomalkotás között alapvető kapcsolat van. A metafora révén a konkrét fogalmak segítségével értünk meg elvont fogalmakat. A fogalmi metafora úgy jön létre, hogy a két kognitív tartomány vagy reprezentációs tér összetevőit megfeleltetjük egymásnak. A megfeleltetés közben a forrástartomány alkotóelemeit rávetítjük, leképezzük a céltartomány azonos jellegű elemeire. Eközben bizonyos fogalmi összetevők profilálódnak, azaz előtérbe kerülnek. A fogalmi metaforák olyan képi sémákban jelennek meg, amelyek segítik tudásunk szerveződését.

Belga nyitány az unióban — olvashatjuk a címet a Magyar Nemzet 2001. július 3-i számának nyolcadik oldalán. A fogalmi metafora értelmezése nem jelent nehézséget annak az olvasónak, aki tudja, mi a nyitány a zeneművekben. E háttértudása alapján összehasonlíthatja a zeneművek felépítését az Európai Unió működésének politikai szakaszaival, és arra a következtetésre juthat, hogy belga vezetéssel vagy elnökléssel elkezdődött valamilyen politikai időszak. A metafora jelentésének megfejtésében támpontot nyújt, ha az olvasó tudja, mi az Európai Unió, s milyen alapelvek szerint működik.

A fentiek alapján látható, hogy a metafora nem alapul a viszonyító és a viszonyított eleve létező hasonlóságán, amelynek az ismertetett esetben két távoli dolog, egy zenemű és egy politikai-gazdasági szervezet között kellene fennállnia. A nyitány-metafora értelmezéséhez a közlőnek és a befogadónak közös tudáskerettel kell rendelkeznie. A metafora létrejöttékor — ahogyan az interakcióelmélet képviselői fogalmazzák — jelentéskondenzáció történik. A szókép szó szerinti jelentésének csak bizonyos elemeit használja

fel egy harmadik, új jelentés megteremtésére (BLACK, MAX i. m. 441). Az eddigiek alapján megállapítható, hogy a metafora értelmezése olyan folyamat, amely a közlő és a befogadó közös háttértudására és együttműködésére épül.

Az eddigiekből kitűnik, hogy a metafora funkciójának meghatározásakor jelentés-tani, logikai, stilisztikai és leíró nyelvtani szempontokat kell figyelembe vennünk. Támaszkodnunk kell a pszichológia eredményeire is. A XIX. századi lélektani nyelvészet irányzatának képviselője, KARL BÜHLER a nyelvnek ábrázoló, kifejező és felhívó funkciót tulajdonított. Értelmezésében a metafora két fogalom különféle jegyeinek egymásra rétegződése. Ezt támasztják alá OSGOOD XX. századi kutatásai a jelentésmezőkről és összefüggéseikről. A metafora jelentése különféle jelentésmezők egymásra vetítéséből áll össze.

Egyes elméletek szerint a szókészletet is a metaforikus gondolkodás képessége hozta létre. Nyelvpszichológiai kutatások állítják, hogy a kisgyermek a tárgyak közötti érintkezési viszonyok és hasonlóságok alapján tagolja a világot. A kisgyermek fogalomalkotásában kimutathatók bizonyos törvényszerűségek: az ismeretlen szó vagy fogalom helyett az analógia elvét alkalmazva metaforát alkotnak. Esetükben tehát a metaforák a világ birtokbavételének eszközei (FÓNAGY IVÁN i. m. 1999. 174—5).

Amennyiben elfogadjuk azt a nézetet, mely szerint a nyelvben konceptuális és procedurális tartalmú kifejezések léteznek, közelebb kerülhetünk a metaforák létének magyarázatához. Ennek megfelelően a procedurális tartalmú kifejezések (például a grammatikai idők, a kötészavak, a személyes névmások, a determinánsok) zárt osztályokat alkotnak, amelyek nem bővíthetők anélkül, hogy a nyelvi rendszer egésze változna. A konceptuális tartalmú kifejezések (például a főnevek, igék, melléknevek) ezzel szemben nyitott osztályokba rendeződnek, amelyek új tagokkal bővíthetők anélkül, hogy ez háttással lenne a grammatikai rendszer szerveződésére (REBOUL, ANNE — MOESCHLER, JACQUES i. m. 2000. 191). Ez utóbbi osztályokba kerülhetnek az újonnan kialakult szakkifejezések vagy a nyelvi lelemény termékei, így a metaforák is.

RAYMOND W. GIBBS „megfagyott metaforák”-nak nevezi a fogalmi metaforákat, amelyeket az állandó alkalmazásnak tulajdoníthatóan szó szerinti használatnak vélünk, és „újszerű metaforák”-nak nevezi azokat, amelyeket nem szó szerinti kifejezésmódnak, hanem képes értelműnek érzékelünk. GIBBS a metaforáknak a kommunikációs folyamatban betöltött szerepét három szempontban rögzíti: 1. a metaforák olyan gondolatokat közvetítenek, amelyek továbbítása a nyelv szó szerinti használata révén igen nehéz lenne; 2. különösen tömör kommunikációs eszközként szerepelnek; 3. átadhatják a világ meg tapasztalásának élményét olyan információegyüttesek közlése által, amelyek a közlő élményének árnyalatait is továbbítják a befogadónak (GIBBS, JR. — RAYMOND W., *The Poetics of Mind*. Cambridge University Press, 1994. 124—5).

Összegezve: a metafora két, más-más mezőösszefüggéshez tartozó jel szemantikai kölcsönviszonya, mely viszony eredményeként egy harmadik jel jön létre. A metafora keletkezése és értelmezése a közlő és a befogadó közötti interakció során megy végbe, s azokat a kontextus felismerése teszi lehetővé. Azáltal, hogy a viszonyított és a viszonyító jelentésének bizonyos alkotóelemeit, azaz a forrástartomány és a céltartomány bizonyos összetevőit a metafora kiemeli, illetve háttérben hagyja, információt hordoz a közlőnek a világ jelenségeiről alkotott modelljére vonatkozóan.

4. A metaforák a politika nyelvében. — A kognitív szemlélet alapján KÖVECSES ZOLTÁN foglalkozott a fogalmi metaforák néhány csoportjával, összehasonlítva a különféle nyelvekből, köztük a magyarból vett példákat (KÖVECSES ZOLTÁN, *A metafora a kognitív nyelvészetben*. In: PLÉH — GYÖRI szerk. 1998. 50—82). Egyik tanulmánya utal arra, hogy egy bizonyos korban és kultúrában ismeretes metaforák meghatároz-

zák a társadalomtudós nézőpontját (KÖVECSES, ZOLTÁN, Tocqueville's Passionate „Beast”. A Linguistic Analysis of American Democracy. Metaphor and Symbolic Activity. 9. (2), 1994: 113—3).

Az alábbiakban megkísérlem a magyar nyelvű nyomtatott sajtóban előforduló néhány fogalmi metafora felvázolását és értelmezését. Azt vizsgálom, hogyan látják saját szerepüket, illetve láttatják mások tevékenységét bizonyos politikai irányzatok, s hogyan viszonyulnak egymáshoz, valamint az eseményekhez. A példák a Magyar Hírlap és a Magyar Nemzet 2001. június 25. és július 5. között megjelent számaiból származnak.

I. A politika színházi előadás vagy szórakoztató műsor, amelyben a választópolgárok csak nézők. — 1. *Tiszta Dáridó az egész — jegyzi meg mellettem egy tizenéves kislány* (Magyar Hírlap 2001. 07. 04., 4.); 2. *Belga nyitány az unióban* (Magyar Nemzet cím, 2001. 07. 03., 8.); 3. *A feltételezett forgatókönyv nem a szocialistáknak kedvez* (Magyar Hírlap cím, 2001. 06. 26., 3.).

II. A politika verseny, amelyben győztesek és vesztesek vannak. — 4. ... *a belga miniszterelnököt programismertető beszédét követően a Flamand Tömb képviselője a hazugság bajnokának nevezte* (Magyar Hírlap 2001. 07. 05., 1.); 5. *nyolc párt versengett*; 6. *de csak hárman jutottak a sorsdöntő második fordulóra*; 7. *legyőzte*; 8. *visszalépett*; 9. *toronymagasan nyert*; 10. *52 126 voksal a dobogó első helyén végzett*; 11. *A többi párt nem rúgott labdába* (Magyar Hírlap 2001. 07. 05., 4.: az előző választást felidéző cikkből vett példák).

III. A kormány nem testület, hanem személy. — Példák a megismerésítő metaforákra: 12. *A kormány nem érkezett üres kézzel* (Magyar Hírlap 2001. 07. 04., 4.); 13. ... *a jelenlegi kormány felrúgta a közösen kialakított parlamenti szabályokat*. (Magyar Hírlap 2001. 07. 02., 1.); 14. ... *megrengeti az eredeti célkitűzéseivel szembefordult kormányt*. (Magyar Hírlap 2001. 06. 28., 4.).

IV. A politika háború, esetleg párbaj. — 15. *nem szabad számháborúba bocsátkozni* (Magyar Nemzet 2001. 07. 05., 1.); 16. *Budapestben is folytatódik az éles szópárbaj*. (Magyar Hírlap 2001. 07. 03., 1.); 17. ... *azután, amit a Fidesz az előző három évben tett az országgal, háború utáni romeltakarításra van szükség*. (Magyar Nemzet 2001. 07. 02., 3.); 18. *a követendő politikai stratégiában* (Magyar Nemzet 2001. 06. 30., 3.); 19. ... *a Fidesz ügyvezető alelnöke pedig Eörsi Mátyást támadta a státustörvény kapcsán, fokozva az éles nyilatkozatháborút, amelybe a MIÉP is beszállt*. (Magyar Hírlap 2001. 06. 30., 1.); 20. ... *a szocialista párt kész lesz a választási küzdelmet akkor is eredményesen megvívni*. (Magyar Hírlap 2001. 06. 26., 3.).

V. A politika valahonnan valahová való mozgás, amelyben a vezető erők elől haladnak, mögöttük pedig a vezetettek. — 21. ... *ebben a kormány jár az élen* (Magyar Nemzet 2001. 07. 02., 1.); 22. ... *felzárkóztat bennünket a világ élvonalához* (Magyar Nemzet 2001. 07. 04., 2.); 23. *A tavasz folyamán fokozatosan kihátrált az elnök mögül a párt és a parlamenti frakció többsége* ... (Magyar Nemzet 2001. 06. 30., 3.).

Vizsgáljuk meg közelebbről az V. fogalmi metaforát! A hétköznapi ember nehezen tudja megragadni a *politika* fogalmát. A politikáról az átlagembernek körülhatárolt elképzelései vannak. Személyes tapasztalatai alapján valamilyen népi tudással rendelkezik a politika mibenlétéről. A nagyobb összefüggéseket esetleg nem áll módjában felismerni, hiszen bizonyos dokumentumokat, célkitűzéseket a politikaformálók talán nem hoznak nyilvánosságra.

Az egyszerű cselekedetre való utalás, amelyet SCHANK primitívának nevez, mindenki számára ismert tapasztalatot jelenít meg: a valahonnan valahová való mozgást. Ez az olvasóban felidéz egy olyan sémát, amelyhez bizonyos elvárások kapcsolódnak (EY-

SENCK, MICHAEL W. — KEANE, MARK T., Kognitív pszichológia. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 1997. 289—92). Ezek az elvárások azt a képzetet keltik az olvasóban, hogy érti, mi a *politika*. Például ha a politika előremenetelés az úton, akkor valahová meg lehet érkezni. A felmerülő politikai nehézségeket lehet kitérőként, kerülőútként, zsákutcaként, akadályként értelmezni. A „haladás” fogalma eléggé homályos ahhoz, hogy az eseményeket az olvasó tetszése szerint kiegészíthesse. A propagandista számára előnyös, hogy a „valaki a haladás irányában élen jár” metafora magában rejtje, szentesíti a politikai vezetőknek előnyös status quot: mindenkinek őket kell követnie, az általuk megszabott irányba kell haladnia.

A fenti példák többsége annyira konvencionális metafora, hogy az újságolvasó esetleg nem ismeri fel a jelenséget: nem hagyja abba az olvasást, hogy eltöprengjen, hogyan értelmezze vagy értékelje az életárt látásmódot.

Az ideológiák és a politika absztrakt fogalmainak megragadásában és rendszerezésében a metaforák olyan módon segítenek, hogy konkrét fogalmak, fizikailag megtapasztalható jelenségek leképezésével érthetővé teszik azokat. A metaforáknak a sajtóban való gyakori felbukkanása annak is bizonyítéka, hogy a sajtó valamilyen mértékig más információt közvetít, mint az „objektív tények”. A metaforák összesűrítve továbbítják a közlő (a nyilatkozatot adó politikai szereplő vagy a tudósító újságíró) értékelését, viszonyulását is, mivel a közlő belefoglalja a metaforába azt a konnotációt, azt az érzelmi többletjelentést, amelyet a befogadónak kell kibontania.

5. Két példa a metafora szemiózisára. — Az alábbiakban azt vizsgálom, hogyan jön létre a metafora jelentése, és mi biztosítja, hogy a befogadó a közlő szándékainak, illetve attitűdjeinek megfelelően értelmezze a metaforát.

1. Elsőként vegyük szemügyre azt a megállapítást, melyet állítólag egy kislánnytól hallott a Magyar Hírlap tudósítója a vörsi kihelyezett kormányülést követő ebéden: *Tiszta Dáridó az egész* (Magyar Hírlap 2001. 07. 04., 4.). Ez teljes metafora, ahol az *egész* pragmatikai szempontok alapján vonatkoztatható a vörsi ebédre mint viszonyítotttra. A *tiszta* határozószóként szerepel, a *Dáridó* pedig a viszonyító. Mivel nagybetűvel kezdődik, nyilvánvalóan az ismert tévéműsorra utal. A *Dáridó* a metafora fókusza.

MAX BLACK elmélete szerint amikor a metaforát értelmezzük, a keret (a kontextus) jelentésbővülést idéz elő a fókuszban, mely az „asszociált közhelyek rendszeréből” és az „állandósult hiedelmek készletéből” ered. Ezért a metafora nemcsak közli a hasonlóság tényét, hanem teremt is azt (BLACK, MAX, A metafora: Helikon 1990/4: 432—47).

Egy újabb nézet, a blending (elegyítés) elmélete (GRADY, JOSEPH E. — OAKLY, TODD — COULSON, SEANA, Blending and Metaphor. In: R. W. GIBBS — G. J. STEEN eds.; *Metaphor in Cognitive Linguistics*. John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia, 1999. 101—24 és FAUCONNIER, GILLES — TURNER, MARK, Blending as a Central Process of Grammar. In: A. Goldberg ed., *Conceptual Structure, Discourse and Language*. 1996. valamint SWEETSER, EVE, Compositionality and blending: semantic composition in a cognitively realistic framework. In: T. JANSSEN — G. REDEKER eds., *Cognitive Linguistics: Foundations, Scope and Methodology*. Mouton de Gruyter, Berlin, New York, 1999. 129—62) a kognitív nyelvészet irányzatából kiindulva magyarázza, hogyan teremtünk kapcsolatot a viszonyított és a viszonyító között.

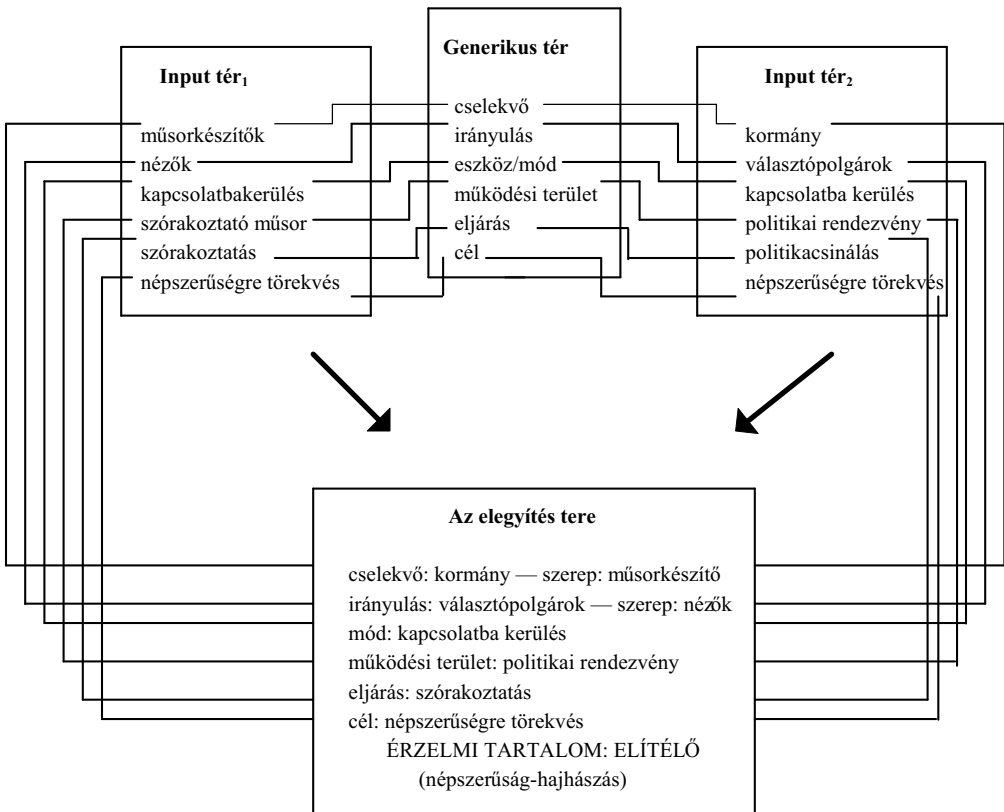
A fogalmi metaforaelmélet stabil és szisztematikus kapcsolatot feltételez a forrástartomány és a céltartomány között, ahol a forrástartomány megfeleltethető a viszonyítottnak, a céltartomány pedig a viszonyítottnak. A gondolkodás tartományainak tartalma a hosszú távú emlékezetben őrződik meg. A forrástartomány bizonyos elemei rávetítődnek a céltartomány megfelelő elemeire (KÖVECSES i. m. 1998. 63—4). A blending el-

mélete a gondolkodás tartományain alapuló mentális tereket feltételez, amelyek dinamikus képződmények, s amelyeket a közlés folyamán alkotunk meg az adott tartományokra épülő forgatókönyvek alapján (például valamilyen cselekvő cselekvése irányul egy objektumra valamilyen cél érdekében).

Míg a fogalmi metaforaelmélet két fogalmi tartomány közötti megfeleltetésekről szól, a blending elmélete négy térből álló modellt alkalmaz. A mentális terek részleges és időleges reprezentációs szerkezetek, amelyeket a közlők és a befogadók akkor alkotnak meg, amikor egy észlelt, elképzelt, múltbeli, jelenlegi vagy jövőbeli helyzetről beszélnek vagy gondolkoznak. A mentális terek konkrét forgatókönyveket tartalmaznak. Ezek egyike a „generikus tér”, az általános megfeleltető tér, amely azt a fogalmi struktúrát tartalmazza, mely mindkét „input tér”-be kivetítődik. A két input tér azonosítható a metafora forrás- és céltartományával. A modell negyedik eleme a „blending”, vagyis az „elegyítés tere”, ahol az inputokból származó megfeleltetések kivetítődnek és kombinálódnak (GRADY — OAKLY — COULSON i. m. 1999. 103). — A blending elmélete abban is eltér a fogalmi metaforaelmélettől, hogy nemcsak egyirányú kivetítést feltételez (a forrástartományból a céltartományra), hanem álláspontja szerint mindkét input térből bekerülnek bizonyos elemek az elegyítés terébe, ahol a metafora megjelenítődik (uo. 102—3).

Az 1. számú ábra a fentiek alapján a *Tiszta Dáridó az egész* metafora jelentésének elegyítéssel való létrehozását illusztrálja.

1. számú ábra

Amennyiben vizsgált metaforánkat szóbeli közlés részének tekintjük, az írásmód nem ad fogódzót arra nézve, hogy tévéműsorról van szó a viszonyító esetében. Ebben az esetben az első input tér kissé eltérő lenne. A *dáridó* szó szerinti jelentése a Magyar értelmező kéziszótár szerint „Nagy evés-ivással járó zajos mulatozás”, szófaja: hangutánzó-hangulatfestő szó. Ám a szó szerinti jelentés alapul vételekor is az elegyítés terébe kivetített legfontosabb elem maradna a „szórakoztatás”, és hasonló lenne az eredmény.

Látható, hogy a blending elmélete magyarázatot ad a jelentéskomponensek egymásra vetítésére, ám az input terekből nem közvetlenül levezethető, miért érezzük elítélő érzelmi tartalmúnak a metaforát. A blending elmélete szerint az elegyítés művelete három fő folyamatból áll: kompozícióból, kiegészítésből és kidolgozásból. A *k o m p o z í c i ó* a legegyszerűbb folyamat: mindkét input tér tartalmának kivetítése az elegyítés terébe. A *k i e g é s z í t é s* egy séma kitöltése az elegyítés terében, amely akkor megy végbe, amikor az input terekből vetített struktúra megfelel a hosszú távú emlékezetben tárolt információnak, az eseményről vagy történésről általánosan ismert forgatókönyvnek. Végül a *k i d o l g o z á s* az esemény szimulált, mentális eljátszása a vegyítés terében, mely meghatározatlan ideig folyhat (GRADY — OAKLY — COULSON i. m. 1999. 107). Ismereteink szerint a *dáridózás* vagy a *Dáridó* című szórakoztató műsor megtekintésének forgatókönyve nem felel meg egy politikai rendezvény forgatókönyvének. Ebből az ellentmondásból keletkezik az a feszültség, amelyből a befogadó a gúnyt és az elítélő attitűdöt leszúri.

Arisztotelész Rétorikájában a következőket találjuk a metaforáról: „A jelzőknek is, a metaforáknak is összhangban kell állniuk a tárgyukkal. Ez az összhang az analógiából adódik, ha ez hiányzik, oda nem illőnek tűnnek, mert ha ellentétes dolgokat rakunk egymás mellé, a különbség még inkább nyilvánvaló lesz.” (...) „Ha fel akarjuk magasztalni tárgyunkat, a metaforát olyan tárgykörből kell venni, mely ugyanazon nemből magasabb rendű; ha pedig kisebbiteni akarjuk, akkor az alacsonyabb rendűből.” (ARISZTOTELÉSZ, Rétorika. Telosz Kiadó, Bp., 1999. 142.)

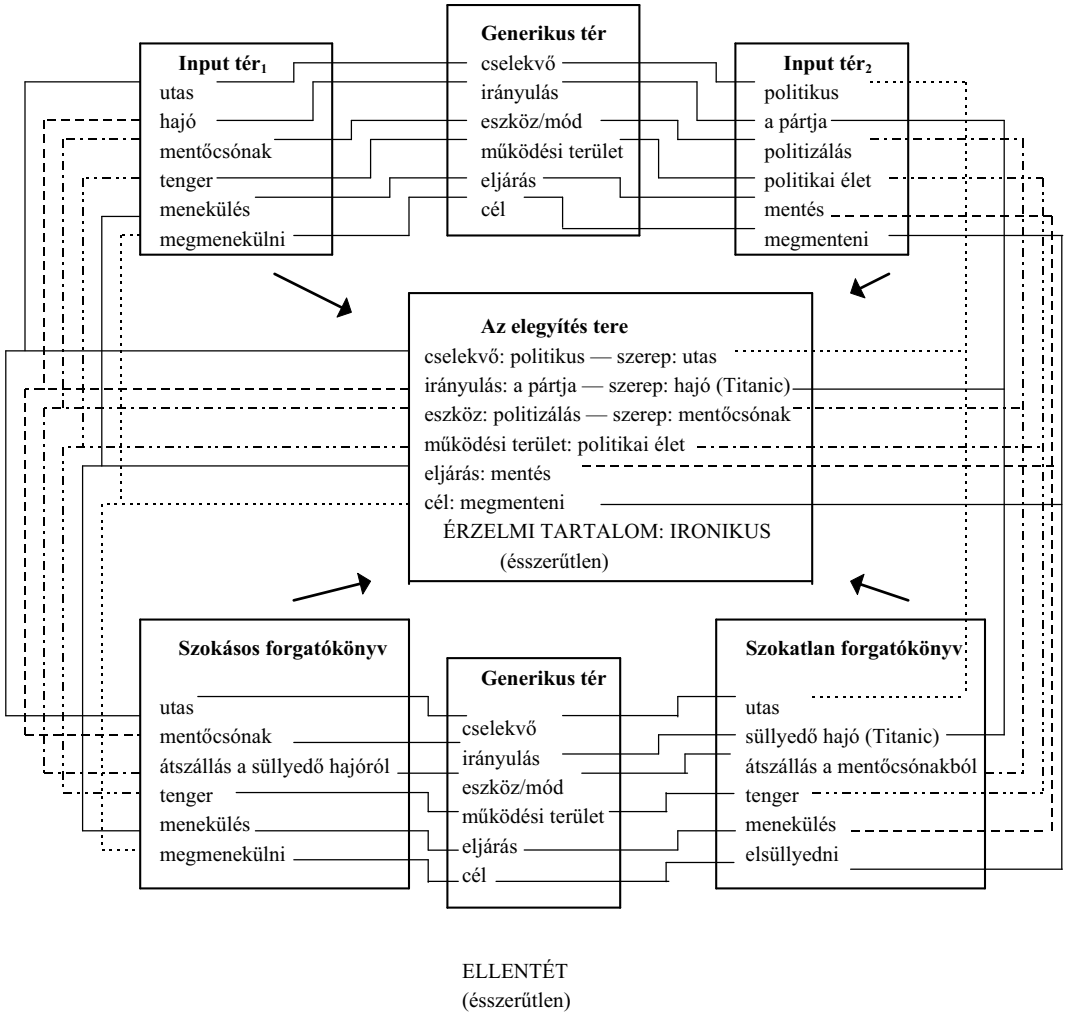
A kormányüléshez képest a *dáridó*, illetve a *Dáridó* című tévéműsor más tárgykörből származik és alacsonyabb rendű. Ez az ellentét a forrása annak az elítélő viszonyulásnak, amelyre az olvasó következtet.

2. A 2. számú ábra azt szemlélteti, hogyan érzékelhetjük az iróniát, amikor a metafora eltér a világról való ismereteinken alapuló szokásos forgatókönyvtől. A példa a következő: „Kuncze Gábor másodszor szállhatott át a mentőcsónakból a *Titanicra*.” (Magyar Nemzet 2001. 07. 04., 7.)

Az ábra bizonyítja, hogy még ennek az újszerű metaforának az esetében sem válik önkényessé, parttalaná az értelmezés. Amennyiben a befogadó rendelkezik a *Titanic*ről valamilyen háttértudással, a mentális terek egyes elemeit, de legalább a lényegeseket meg tudja feleltetni egymásnak, és szinte jelenetként elképzeli a metafora által sugallt képet. A metafora olyan sűrített, összetett információt közvetít arról, milyennek jósolja az említett politikus és pártja jövőjét az újságíró, amelyet az olvasó többoldalas kommentár formájában kifejtve talán végig sem olvasna.

6. A metaforák és a sajtószövegek rejtett tartalma. — Az eddigiekből kitűnik, hogy a metaforák a közlő látásmódjának megfelelően ábrázolják és rendszerezik a valóság dolgait. A közlőnek a világ dolgairól és eseményeiről alkotott modelljeivel együtt érzelmi viszonyulást és értékítéletet közvetítenek a befogadó számára. A befogadó a metafora megértésekor úgy érzékeli az érzelmi tartalmat és az értékítéletet, hogy a közlő rejtve marad, mivel nem fejt ki explicit módon az ítéletét alátámasztó érveit. Az érzelmi tartalom kikövetkeztetése a befogadó feladata, tehát nem vádolhatja a közlőt azzal, hogy mondanivalója tárgyáról valami negatívumot állított.

2. számú ábra

A sajtóban megjelenített diskurzusnak a tájékoztatás melletti funkciója, hogy a közösség összetartozásának tudatát erősítse. Az összetartozás érzetét növeli a metaforikus nyelv, amelynek olyan kulturális vonatkozásai lehetnek, amelyeket csak az adott beszélőközösség ért. A metaforákból a politikai propaganda törekvései vagy a politikai életben szerepet játszó ideológiák egyaránt kimutathatók annak vizsgálatával, mely szempontokat emeli ki, illetve rejti el a politikai elit vagy a sajtó.

A metaforáknak mítoszteremtő erejük van. A Grimm-testvérek meglátása szerint sok köznyelvi metafora is egy-egy régi mítosz maradványa (ZALABAI ZSIGMOND, Tűnődés a trópusokon. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1986. 19). A metaforák érzékletes hatásukkal azt a látszatot keltik a befogadóban, hogy az ismeretlen dolgokat érti és ismeri.

Olyan folklorisztikus tudás származhat belőlük, amely csak hozzátéveleges, amelynek tárgya homályosan körülhatárolt — gondoljunk csak a következőkre: „a nemzetközi közösség”, „menetelés Európába”, „a gonosztevő országok” és így tovább. Ez a fajta tudás inkább valamiféle attitűd átvételét jelenti, nem pedig a fogalmak által jelölt dolgok megismerését.

Amint JOHNSON és LAKOFF rámutattak, a metaforák utalhatnak jövőbeli eseményekre: mivel maguk is alakítják a társadalmi valóságot, önmegvalósító jóslatokká válhatnak (JOHNSON — LAKOFF i. m. 1980. 156). Új metaforák megjelenése társadalmi, politikai változások előjele lehet. Abban az időszakban, amelyből e tanulmány példái származnak például a státustörvényről folyó vita kielégződésével egy időben, mind az ezzel kapcsolatos belpolitikai, mind a külpolitikai hírekben gyakoribbá váltak „a politika háború vagy párbaj” fogalmi metaforára utaló nyelvi jelenségek.

E dolgozat nem foglalkozott a sajtó sokat emlegetett felelősségével arra vonatkozóan, hogy „objektív tájékoztatást nyújt-e”, vagy valóban „a tényekről tudósítja-e” az olvasót. Ezek vizsgálata nem a nyelvészet, hanem a sajtóetikai munkák feladata. Amint JOHNSON és LAKOFF a metaforák kapcsán kifejtik (i. m. 1980. 159), az igazság mindig viszonylagos abban a fogalmi rendszerben, amelyet sok tekintetben a metaforák határoznak meg. A metaforák viszont hosszú ideig tartó kulturális fejlődés során alakultak ki, és többnyire a hatalmon lévők nézőpontját vagy szándékait jelenítették és jelenítik meg.

JAKUSNÉ HARNOS ÉVA

Metaphors in political news items of the printed media

Language is not only a means of familiarising ourselves with our physical environment but also a factor influencing social relationships. The discourse going on in a particular language community expresses the power relations, institutions, and values of that community. Introduced by a general discussion of linguistic ideation and metaphors, the paper explores the role metaphors play in political news items appearing in the printed press: in particular, it tries to answer the question of whether metaphors carry some additional meaning component that allows us to draw conclusions with respect to the attitude of the writer to the events described. The author presents a detailed analysis of the conceptual metaphors occurring in the articles of two daily papers and tries to find out how representatives of certain political trends see their own role and comment on the activity of others, how they relate to one another and the events. The results corroborate the hypothesis that metaphors represent matters and systematise them according to the writer's way of looking at things, and that they transmit his/her emotional attitude and value judgements to the receiver.

ÉVA JAKUSNÉ HARNOS